

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 14
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

ВІДГУК

офіційного опонента –

**кандидата юридичних наук, доцента Короткого Тимура Робертовича,
на дисертаційну роботу Устименка Богдана Миколайовича
«Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 052 «Політологія»**

Детальний аналіз дисертації Б. М. Устименка «Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності обраної теми, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, наукової новизни й повноти викладу результатів у опублікованих працях автора, практичного значення результатів дослідження, дискусійних положень та зауважень до дисертації.

Актуальність теми дослідження. Проблематика дисертаційного дослідження, обрана здобувачем, пов'язана з протидією порушенню РФ основних засад міжнародного правопорядку, включаючи правопорядок у Світовому океані. Ця тема є вкрай актуальною в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну, але не обмежується цим періодом та враховує політико-правові проблеми безпекової ситуації в Азовсько-Чорноморському регіоні, виклики та загрози суверенітету, територіальної цілісності, національним інтересам та безпеки України з боку РФ, які лунали з 1991 р. та були пов'язані з морськими просторами, та більш широку рамку системного порушення міжнародного права РФ, включаючи агресію проти Грузії, ситуацію

з Північним морським шляхом та загальну тенденцію дестабілізації правопорядку в Світовому океані.

Ці питання потребують комплексного розгляду як в просторовому, так і в інструментальному аспекті, включаючи воєнні, економічні, інформаційні, екологічні та правові чинники. Саме такий підхід обрав здобувач, пропонуючи системно розглядати політико-правові механізми протидії російській агресії в морських просторах.

Слід відмітити, що морська сфера з 1991 р. була в «фокусі» протиправних інтересів РФ, включаючи поділ Чорноморського флоту, небажання делімітації морських просторів в Чорному та Азовському морях, конфлікт щодо острова Тузли, захоплення бурових платформ навколо Кримського півострова, з яких почалася тимчасова окупація Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, будівництво мосту через Керченську протоку, Керченський інцидент, інцидент з проходом британського есмінця, та власне повномасштабне вторгнення РФ, яке супроводжується військовими діями на морі та морською блокадою України. Тобто стратегія протидії агресії РФ проти України безумовно повинна включати морський компонент та впроваджуватися всім можливим арсеналом політико-правових механізмів, не обмежуючись Азовсько-Чорноморським регіоном.

Всі наведені вище аспекти демонструють актуальність і необхідність дослідження Устименка Богдана Миколайовича «Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі», яке є зрілою та глибокою науковою працею, розглядає важливу та актуальну для наукового дискурсу і практичної діяльності тему.

Мета дисертації та дослідницькі завдання. Мета дисертації повністю відповідає темі роботи та полягає в розробленні теоретичних основ визначення та застосування політико-правових механізмів протидії агресії РФ на морі, виробленні на цій підставі науково обґрунтованих пропозицій практичного характеру, спрямованих на підтримання миру та безпеки у Світовому океані, і рекомендацій щодо їх застосування. Мета відображена в дослідницьких завданнях, які повною мірою реалізовані в процесі дослідження.

Структура дослідження відповідає меті та дослідницьким завданням. Зокрема, автор розглянув стан наукової розробки проблеми та окреслив методологію дослідження політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі, сформував поняття «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» на основі дослідження відповідної нормативно-правової бази в першому розділі; дослідив історико-геополітичні передумови агресії РФ в Азово-Чорноморському басейні та акти агресії РФ в морських просторах України та Грузії, розробив конкретні пропозиції, спрямовані на протидію агресії РФ в морських просторах України та Грузії за допомогою політико-правових механізмів у другому розділі; здійснив аналіз Морської доктрини РФ в контексті можливого поширення російської агресії на морі та російсько-китайських відносин в контексті використання акваторії Північний морський шлях та встановив пов'язані з цими відносинами потенційні загрози морській безпеці світу, виокремивши групи політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі у третьому розділі.

В цілому структура дослідження та його зміст відповідають заявленим об'єкту дослідження – проблемам морської безпеки України, Грузії та світу в умовах реальної і потенційної агресії РФ – та предмету дослідження – політико-правовим механізмам протидії актуальній та потенційній російській агресії на морі, – та забезпечують їх висвітлення в повному обсязі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Праця Б. М. Устименка є комплексним, повним та обґрунтованим науковим дослідженням, яке присвячене теоретичним і прикладним проблемам дослідження, розробки та впровадження політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широкою джерельною базою проведеного дослідження, що містить 253 джерела, більшість з яких є англомовними, що засвідчує відповідність роботи дисертанта сучасним тенденціям розвитку досліджень за темою дисертації.

Автор використовує у своєму дослідженні різноманітні прийоми наукового аналізу, а також демонструє достатню апробацію отриманих результатів своїх наукових розвідок.

Найбільш суттєвими результатами проведених досліджень, які мають наукову новизну і виносяться на захист, є:

- визначення поняття «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» (с. 21, 36, 70);
- обґрунтування, що морська безпека України є елементом (сферою) національної безпеки України, яка нерозривно пов'язана з трьома іншими елементами – воєнною безпекою, державною безпекою та громадською безпекою і порядком (с. 31), та доведення зв'язку національної безпеки України з безпекою Чорноморського регіону та глобальну безпеку (36);
- висновок, що Морська доктрина РФ містить положення щодо поширення російської агресії у Світовому океані (с. 49, підрозділ 3.1., с. 152, 154-155, с. 165);
- обґрунтування параметрів взаємодії суб'єктів міжнародного права – держав та міжнародних організацій – у справі підтримання міжнародного миру та безпеки у Світовому океані за допомогою політико-правових механізмів протидії актуальній та потенційній збройній агресії РФ на морі (с. 21)
- пропозиція застосування конкретних політико-правових механізмів протидії агресії РФ проти України в морських просторах (с. 21, с. 92-96);
- пропозиція застосування конкретних політико-правових механізмів щодо протидії агресії РФ проти Грузії в морських просторах; (с. 107-109);
- аналіз політико-правових механізмів, які можуть бути використані у протидії агресії РФ у морських просторах (с. 21, 49, 134-153);
- пропозиції внесення змін до законодавства України, зокрема у Стратегію морської безпеки України, Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України», доведення необхідності прийняття Закону України «Про внутрішні води та територіальне море України» (с. 92-96, 160, 162).

Зазначені положення дисертаційного дослідження мають значну наукову та практичну цінність, містять елементи новизни, свідчать про наукову зрілість здобувача і є очевидним внеском у теорію й практику дослідження, розробки та впровадження політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Необхідно відзначити вдалу структуру дисертаційного дослідження, що складається зі вступу і трьох розділів, до складу яких входить вісім підрозділів; також дисертація включає висновки, список використаних джерел та додатки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу дисертації, яка подано розгорнуто та дуже ґрунтовно; викладено наукову новизну роботи, її теоретичне і практичне значення, надано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дослідження, зазначено структуру роботи. Слід підкреслити логічну обґрунтованість актуальності теми роботи. Також, звертає на увагу дуже потужний перелік використаної джерельної бази роботи.

Розділ перший складається із двох підрозділів і присвячений дослідженню теоретико-методологічних засад політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі.

У центрі підрозділу 1.1 – доктринальні питання місця морської безпеки держави в системі національної безпеки держави та формування теоретичної основи подальшого дослідження політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі. Зокрема, розкрито зміст категорії морської безпеки держави, її значення для України та закріплення в міжнародних та національних джерелах, зокрема в нормах національного та міжнародного права (с. 26-29), її місце в системі національної безпеки України та співвідношення з воєнною, державною, громадською та інформаційною безпекою (с. 29-32). Важливим є аналіз майбутніх змін у міжнародному правопорядку під впливом агресії РФ проти України та роль міжнародного права у цих змінах та протидії агресії (с. 33-36), що дало змогу автору

сформулювати та відокремити поняття «політико-правові механізми протидії російській агресії». Далі дисертант виокремлює та обґрунтовує окремі політико-правові механізми протидії російській агресії в Азово-Чорноморському басейні та проводить аналіз доктрини та практики з цього приводу із застосуванням потужного методологічного інструментарію (с. 37-52). У підрозділі 1.2 здійснено аналіз основних джерел, які формують міжнародно-правовий режим морської безпеки, в центрі якого автор влучно розглядає Статут ООН та Конвенцію ООН з морського права (с. 53-61). Приділяється увага джерелам міжнародного гуманітарного права, зокрема тим, які регулюють ведення війни на морі, та права міжнародної безпеки (с. 66–69). Зроблені висновки щодо використання цих джерел задля впровадження політико-правових механізмів протидії російській агресії.

Головною метою другого розділу є дослідження передумов та форм агресивних актів РФ в Азово-Чорноморському басейні, геополітичним наслідкам та політико-правовим механізмам протидії таким актам. У підрозділі 2.1 розкрито історико-геополітичне підґрунтя агресивної експансії РФ в Азово-Чорноморському басейні. Автор обґрунтовано концентрується на аналізі історичних передумов правового режиму Чорноморських проток (с. 74-78) та питаннях правонаступництва РФ після розпаду СРСР (с. 78-80), з подальшим аналізом безпекової ситуації в Чорному морі (с. 80-84). Підрозділ 2.2 присвячено політико-правовим заходам протидії агресивним діям Російської Федерації в морських просторах України. Автор приділяє увагу аналізу правового статусу та режиму Азовського моря та Керченської протоки (с. 86-87), доходячи висновку щодо протиправності укладення Договору між Україною та РФ про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 року. Далі досліджуються військово-політичні та економічно-правові наслідки агресії РФ проти України в контексті морської безпеки (с. 87-90), на основі чого автором сформульовані конкретні пропозиції, спрямовані на протидію агресії РФ проти України щодо морських просторів за допомогою політико-правових механізмів (с. 92-96). У підрозділі 2.3 проаналізовано політико-правові механізми протидії агресії Російської

Федерації в морських просторах Грузії, з виокремленням основних загроз національній/морській безпеці Грузії (с. 100), з конкретними пропозиціями, спрямовані на протидію агресії РФ проти Грузії щодо морських просторів за допомогою політико-правових механізмів (с. 107-109).

В третьому розділі роботи розглядаються питання порушень міжнародного права з боку РФ в інших морських просторах. Зокрема, у підрозділі 3.1 розглянуто Морську доктрину РФ 2022 р. з позиції виявлення нормативно-правового обґрунтування поширення викликів та загроз з боку РФ законним інтересам третіх держав у Світовому океані, з ґрунтовним аналізом положень Морської доктрину РФ, систематизованої в формі авторської таблиці (с. 115), з висновком, що Морська доктрина РФ є документом стратегічного планування, фактична мета якого – мілітаризація Світового океану у власних інтересах (с. 123). У підрозділі 3.2 увага дослідника зосереджується на спробі РФ забезпечити домінування в Північному морському шляху та перспективи її співробітництва з Китаєм в цьому напрямку, з висновком про те, що Північний морський шлях має стратегічне значення для реалізації планів КНР та РФ (с. 131). У підрозділі 3.3 автором проведено аналіз політико-правових механізмів, які можуть бути використані у протидії агресії РФ проти України в морських просторах, серед яких: стратегічне планування у сфері морської безпеки (с. 134); механізми, які містяться у міжнародних договорах (с. 135-139); санкції та конфіскація (с. 139-142); резолюції та заяви, що стосуються забезпечення морської безпеки (с. 142-146); саміти, що стосуються питань зміцнення морської безпеки та протидії російській агресії на морі (с. 146-147); закони, які визначають морську безпекову політику держав (с. 147-149); судові та примусові процедури, що стосуються морської безпеки (с. 149-151). Неможна не погодитись з автором, що «тільки перманентне та системне формування та застосування проти агресора механізмів описаних вище груп зможе привести до максимального позитивного ефекту» (с. 151)

Загальні висновки (15) логічно впливають зі змісту роботи, у концентрованому вигляді відображають основні результати дисертаційної роботи.

Повнота викладу результатів у наукових публікаціях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 15 наукових праць, які повною мірою відображають наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження. Із них 6 – у фахових наукових виданнях України, 6 – у тезах на науково-практичних конференціях і семінарах, та 3 – додатково відображають наукові результати дослідження.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації.

Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує відповідність основним положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотацію та текст дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Фактів порушень академічної доброчесності у дисертації та в наукових публікаціях не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження.

Хоча загальна оцінка роботи є позитивною, проте слід зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи мають дискусійний характер, а також потребують додаткового уточнення та аргументації.

1. Основним здобутком автора є виокремлення, аналіз та конкретні пропозиції щодо «політико-правових механізмів, які можуть бути використані проти актуальної та потенційної агресії РФ на морі», які автор розподіляє на сім груп: 1) стратегічне планування у сфері морської безпеки; 2) механізми, які містяться у міжнародних договорах; 3) санкції та конфіскація; 4) резолюції та заяви, що стосуються забезпечення морської безпеки; 5) саміти, що стосуються питань зміцнення морської безпеки та протидії російській агресії на морі; 6) закони, які визначають морську безпекову політику держав; 7) судові та примусові процедури, що стосуються морської безпеки (с. 21, с. 168). Але серед цих груп відсутні механізми, які можуть застосовуватися в рамках міжнародних організацій як загальної, так і спеціальної компетенції. В морській сфері діє багато міждержавних та неурядових міжнародних організацій. Тому вважаємо, що дослідження питання використання Україною потенціалу цих організацій у протидії агресії РФ проти України збагатило б дослідження.

2. Серед вказаних політико-правових механізмів автор виокремлює судові процедури. На жаль, немає уточнення чи має на увазі здобувач міжнародні судові процедури, чи обмежується національними процедурами. Україна активно використовує всі можливості щодо протидії агресії РФ, включаючи механізми «юридичної війни», які полягають у зверненні до усіх можливих міжнародних судових установ та заснуванні усіх можливих арбітражів. Це МС ООН, Європейський суд з прав людини, Спеціальні арбітражі за Додатком VII Конвенції по морському праву 1982 р., інвестиційні арбітражі (юридичні особи), Міжнародний кримінальний суд, також раніше був задіяний Міжнародний трибунал з морського права. Здобувач приділив увагу тільки Спеціальним арбітражам та вказав на перелік інвестиційних арбітражів (с. 150-151), але і в інших міжнародних судах є спори, які мають відношення до подій в морських просторах. Також будуть доречними докладніші пояснення щодо стадій та перспектив розгляду у Спеціальних арбітражах та інвестиційних арбітражах.

Також серед пропозицій, які, на наш погляд, потребують додаткового обґрунтування – передача спору стосовно делімітації морського кордону між Україною (Грузією) та РФ у Чорному морі на підставі статті 298 та Розділу 2 Додатку V Конвенції ООН з морського права на врегулювання за допомогою (примусової) погоджувальної процедури (с. 51, 162, с. 165).

3. Агресія РФ проти України супроводжується значною кількістю порушень міжнародного гуманітарного права, включаючи порушення правил ведення морської війни, які кодифіковані у Керівництві Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі 1994 р. (с. 66-67). Які найбільш серйозні порушення міжнародного гуманітарного права щодо війни на морі може виокремити автор та які перспективи кваліфікації їх як воєнних злочинів за національним правом України та за римським статутом Міжнародного кримінального суду?

4. Значну увагу здобувач приділяє правовому статусу та режиму Азовського моря та Керченської протоки та Договору між Україною та РФ про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24

грудня 2003 року. Безумовно, ми згодні з автором щодо невідповідності вказаного міжнародного договору інтересам України, але ми не згодні в тому що «Азовський Договір та стаття 5 Договору про кордон з РФ прямо порушують ЮНКЛОС та не відповідають інтересам України та інших країн, оскільки внутрішні води можуть належати лише одній державі (стаття 8 ЮНКЛОС), а не двом, як зазначено в російсько-українських договорах від 2003 року, а Керченська протока має статус міжнародної (стаття 37 ЮНКЛОС)» (с. 87). Ми вважаємо, що були порушенні інші імперативні норми права міжнародних договорів, а питання історичних вод регулюються міжнародними звичаєвими нормами.

Також цікавлять думки здобувача щодо статусу та режиму Азовського моря та Керченської протоки після денонсації вказаних договорів. Який статус та режим цих морських просторів в найбільшій мірі відповідає інтересам України?

У цілому, висловлені зауваження запрошують автора до наукової дискусії, не применшуючи наукового та практичного значення дослідження, проведеного Устименка Богдана Миколайовича, але не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Устименка Богдана Миколайовича «Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» є завершеним і самостійним дослідженням, присвяченим актуальним проблемам протидії агресії РФ проти України в морських просторах. Сформульовані автором висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і мають теоретичне й практичне значення.

Дисертація виконана на високому теоретичному рівні. Положення і висновки, які винесені дисертантом на захист, є достатньо обґрунтованими, відповідають вимогам новизни, характеризується широкою джерельною базою, логічною послідовністю та чіткістю викладення, а також творчою самостійністю автора, вмінням критично підходити до різних точок зору, обґрунтовувати і формулювати власні погляди.

Підсумовуючи аналіз змісту дисертації Устименка Богдана Миколайовича «Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 052 «Політологія» і вимогам закріпленим у Наказі Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), у «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, та у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Устименко Богдан Миколайович, на підставі оприлюдненого захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук, доцент,
віце-президент Української асоціації міжнародного права,
провідний науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

Т.Р. Короткий

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

Помічник директора (по кадрам)
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
НАПРН України»

Велеток